



ZİYA GÖKALP'İN HUSUSÎ MEKTUPLARINDA DEĞER AKTARIMI VALUE TRANSFER IN THE PRIVATE LETTERS OF ZİYA GOKALP

LATİFE KIRBAŞOĞLU KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Assist. Prof. Dr. Erzincan University, Faculty of Education, Department of Turkish Education
latifekirbas@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1339-2384>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-62, Mayıs-May 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 27.03.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 21.05.2018

Sayfa-*Pages* : 239-250

 : <http://dx.doi.org/10.14929/Turkiyat3925>



www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

ZİYA GÖKALP'İN HUSUSİ MEKTUPLARINDA DEĞER AKTARIMI
VALUE TRANSFER IN THE PRIVATE LETTERS OF ZIYA GOKALP

LATİFE KIRBAŞOĞLU KILIÇ

Öz

Türkiye Cumhuriyetinin düşünce temellerinde en etkili isimlerin başında Ziya Gökalp gelir. Geniş kitlelerin, fikir dünyası hakkında az çok bilgi sahibi olmasına rağmen, hususi mektuplarındaki Ziya Gökalp'ı tanıyan çok azdır.

Hususi mektuplar, insanların iç dünyalarını, en samimi duygularını ve en derin inanışlarını büyük bir samimiyetle ele verir. Düşünürlerin, bilim adamlarının, sanatçıların bu tür mektupları iç dünyalarını bakımdan önemsenir.

Ziya Gökalp, Limni ve Malta'da geçen günlerinde, sürgünde bir babanın endişeleri ile yüksek babalık duygusunu birlikte yaşarken felsefenin, sosyolojinin, psikolojinin ve eğitimin birer konusu olan "değerler"i mektuplar yoluyla eşine ve kızlarına aktararak bir karakter eğitimi vermeye çalışır.

Ziya Gökalp'ın 32'si ilk sürgün yeri Limni'den, kalan 540'ı Midilli'den eşine ve kızlarına yazdığı mektuplarının konularını sadakat, merhamet, iyilik, fazilet, hürriyet, itaatkârlık; hoşgörülü, iradeli, sabırlı olmak; aile birliği, aile ve aile fertlerine saygı, sevgi, mutluluk, sağlıklı olmanın gereği; inanç, Allah'a iman ve güven; eğitim ve okumanın önemi, kadın ve kızların eğitimi gibi felsefi ve sosyal meseleler teşkil eder.

Bu konular Ziya Gökalp'ın makalelerinde, Türkçülüğün Esasları, Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak adlı eserlerindeki görüşlerinin mektuplara birer yansımaları olarak da değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mektup, Değer, Fazilet, Sevgi, İnanç

Abstract

Ziya Gökalp is one of the most influential names in the foundations of thought in the Republic of Turkey. Though large masses have little knowledge of the world of ideas, they rarely recognize Ziya Gökalp in his letters.

Special letters reveal people's inner world, their most sincere feelings and their deepest beliefs with great sincerity. Such letters of thinkers, scientists, artists are taken care of in this regard.

While living together with an exiled father's anxiety and high paternity feelings in Limni and Malta, he tries to give character education by passing the "values" of philosophy, sociology, psychology, and education through letters to his wife and daughters

The subjects of the thirty-two letters from Limni, Gokalp's first place of exile, and five hundred forty letters from Midilli to his wife and his daughters include philosophical and social issues such as loyalty, compassion, kindness, virtue, freedom, obedience; tolerant, willing, patient; family unity, respect for family and family members, love, happiness, the need to be healthy; faith, trust and faith in God; the importance of education and reading, and the education of women and girls.

These issues can also be considered as a reflection of his views in his articles and works of "The Essence of Turkism" and "Turkification-Islamization-Modernization" to the letters.

Key Words: Letter, Value, Virtue, Love, Faith.

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin, yeni, modern Türkiye'nin siyasi ve fikri temellerinin atılmasında önemli bir yeri olan düşünürlerin başında Ziya Gökalp gelir. Bütün eserlerinde Türklüğün ve Türkçülüğün çeşitli cephelerini dile getirirken sosyal ve siyasi hayatımızda, düşünce ve edebiyat tarihimizde önemli bir yer işgal eder.

Bu yazıda, Ziya Gökalp'ın iki yıla yakın sürgün hayatında aile fertlerine hem onların ruhen ve bedenen sağlıklı olmalarını sağlamak, hem de uzakta olmasına rağmen onları Türk kültür, fikir ve siyasi tarih bakımından büyük önem taşıdığına inandığı hayat görüşünü, yani mefkûresini hangi değerlerle, nasıl aktardığı ele alınmaya çalışılmıştır..

Geniş kitlelerin Türkçülüğün Esasları veya Turan Manzumesi ile bildikleri Ziya Gökalp'ın en az bilinen cephesi mektuplarıdır. Limni ve Malta'da sürgün yaşadığı ve 27 Mayıs 1919 ile 30 Nisan 1921 tarihleri arasında ailesine gönderdiği özel mektuplar olan bu metinler (Tansel 1989) , idealist bir babanın eşine ve çocuklarına sevgisini, bağlılığını, büyük sorumluluk duygusunu, bir düşünürün düşünce sisteminin izlerini taşıırken bütünüyle Ziya Gökalp'ın iç dünyasının sırlarını da verir.

Ziya Gökalp, bu mektuplarında, sürgünde bir babanın endişelerini ve yüksek babalık duygusuyla, “kıymet hükümleri“ dediği değerleri eşine ve kızlarına aktararak karakter eğitimi vermeye ve onların “milli fertler” olmalarını sağlamaya çalışan bir aile eğitimcisidir.

Ziya Gökalp'a göre eğitim “bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hislerini vermek demektir.” (Gökalp.1981:15) Milli Terbiye I adlı makalesinde “Bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin mecmuuna o kavmin harsı denilir. Terbiye bu harsı, o kavmin fertlerinde ruhi melekeler haline getirmektir.” der. (Gökalp 1981:29) Hars, “Bir milletin dini, ahlaki, hukuki, lisani, bedii, iktisadi müesseselerinin mecmuu” demektir. (Gökalp 1981: 31) Terbiyenin bugünkü ifadeyle eğitimin gayesi de milli fertler yetiştirmektir.

Bu yazıda, yazarın “milli fertler” yetiştirme konusunda mektuplarına yansıyan değerler ve bu değerleri kazandırma gayretleri ele alınmıştır.

2.Değer ve Kapsamı

Değerler, hem anlamı hem de kapsamı bakımından toplumsal yaşantının hem bir ürünü hem de sonucudur.

Birbirinden farklı tanımları yapılan değer kavramı Ziya Gökalp'ın ifadesiyle kıymet hükümleri, Türkçe Sözlük'te “ “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet... Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.” olarak tanımlanır. (TDK, 2011:606-607)

Erol Güngör, değerın “bir inanç olmak bakımından dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi” olduğunu söyler. (1993:28)

Takiyettin Mengüçoğlu da insanlardaki değer duygusu ile amaç ve hedef koyma, plan yapma arasında sıkı bir ilişki olduğunu söyler. “Değer duygusu bizim amaç ve hedeflerimizi seçmemizde rol oynadığı gibi onları gerçekleştiren yapıp etmemizi de yönetir. (1988:317-318)

Bu ve başka tanımlar dikkate alındığında değerlerin, insanları, toplumca kabul edilmiş, içselleştirilmiş iyi, doğru, güzel, istenen gibi belli davranışlara yönlendiren bireysel ve toplumsal etkenler olduğu söylemek yanlış olmaz.

a. Değer Kavramının İlgili Olduğu Alanlar

Değerler, toplum hayatında insan ve insan davranışlarını kapsadığı için insan ve toplum merkezli disiplinlerin; felsefenin, ahlak felsefesinin, sosyolojinin, sosyal psikolojinin, eğitimin konusu olagelmıştır.

Değer kavramı, dünyayı ve hayatı anlama ve yorumlama alanı olarak **felsefenin**, özellikle **ahlak felsefesinin** bir konusu; değerlerin yapısı, değerlerin öznelliği veya nesnelliği de önemli problemlerinden biridir.

Bireylerde ortaya çıkarak toplumsal davranışlar haline gelirken bu yaşantısal tarafla **sosyolojinin**; bir taraftan da sosyal kabuller olduğu için, “Cemiyet içindeki ferdin davranışlarının her yönü ile uğraşan, cemiyet içindeki ferdin davranışlarını ilmî olarak geniş manada tarif” (David ve Crutchfield, 1980:24) edebilen **sosyal psikolojinin** de konusudur.

Değerler, milletlerin ve ülkelerin kendi felsefe, amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda bireylerini yetiştirmesi, gelecek nesillere aktarılması bakımından da **eğitimin** bir konusudur.

Edinimi bakımından bir **kültürleme** ve **kültürleşme** süreciyle gerçekleştiği söylenebilir.

Değer aktarımı, öğreneme stili açısından da daha çok sosyal öğrenme sınırları içinde gerçekleşir. Erol Güngör de ahlak normlarının ve değerlerin öğrenilmesinin **sosyal öğrenme teorisine** göre gerçekleşeceğini söyler. (1993:60)

Nesillerin gelecek nesillere değerlerini iletme araçları bakımından da **sözlü, yazılı ve davranışsaldır**.

Hangi araçlarla, hangi değerler iletilirse iletilsin yaşantısal bakımdan da büyük ölçüde nasihatler ve buyurmalar şeklindedir. Böyle olunca da ya emir ya bildirme yahut yaptırma cümleleriyle iletilir. Genellik ifade eden cümlelerde de edilgen geniş zaman kullanılır.

3. Ziya Gökalp'ın Mektuplarında Değerler:

Ziya Gökalp'ın konu olarak ele alınan Limni ve Malta mektuplarında felsefenin, sosyolojinin, sosyal psikolojinin eğitimin konusu olan değerlerin, yazılı olarak, nasihatler ve buyurmalarla kültürleme tarzında aktarıldığı görülür

Bu yazıda, değerler kabul görmüş değer sınıflandırmaları dışında yazarın verdiği önem ve değerlerin sıklığı dikkate alınarak bir sıralamaya tabi tutulmuştur.

Sayısal bir ölçmeye tabi tutulmadan bile aile merkezli bu mektupların değer iletilerinde aile, aile içinde fertlerin değerleri, eğitim, Allah'a iman ve güven, ahlâk, hürriyet, adalet, sevgi, saygı, mutluluk, irade, medeniyet, sağlıklı olmanın gereği, estetik değerler sıralaması açıkça anlaşılır.

Fevziye Abdullah Tansel'in Ziya Gökalp Külliyyatı II olarak 1989'da yayınladığı Limni ve Malta Mektupları adlı eserde eşi Vecihe Hanım'a 110, on altı yaşındaki büyük kızı Seniha'ya 171, on yaşındaki Hürriyet'e 54, ayrılırken henüz on bir aylık olan küçük

kızı Türkan'a hitaben 53; Seniha ve Hürriyet'e ortak 19, Hürriyet ve Türkan'a ortak 24, üç kızına ortak 38 mektubun yanında kardeşi Nihat Bey'e hitaben de 5 mektup yer alır.

a. Aile

Aile değer sınıflandırmalarında bir kavram olarak görülmemesine rağmen Ziya Gökalp'ın makalelerinde aileyi bir kavram, bir değer olarak ele aldığı görülür. Mektuplarında da bütün değer aktarımlarını aile üzerinden yapar.

Düşünce dünyasında ve milletin geleceğini temin etmede aile önemli bir yere sahiptir. Ziya Gökalp bir "Sosyolog gözüyle cemiyet meselelerini değerlendirdiği ve çözüm yollarını aradığında, düzeltme işine insandan ve cemiyetin en küçük topluluğu olan aileden başlar." (Argunşah 1996: 248)

Aile, kadın ve kadının eğitimini Ziya Gökalp'ın manzum ve mensur eserlerinde bir medeniyet meselesi olarak ele aldığı konulardandır. Türkçülüğün Esasları'nın (Gökalp 1976) "Aile Ahlakı" bölümünde bir Türk feminizminden söz eder. "Eski Türkler hem demokrat, hem de feminist idiler... Zaten demokrat olan cemiyetler umumiyetle feminist olurlar". (Gökalp 1976:158) der.

Ziya Gökalp, bu eserinde Türklerde aile ahlakının yüksek olduğunu söyler. Kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmadığı, hatta düşünülmediği, erkeklerin üstün kabul edildiği bir dönemde feminizmden söz eder. Ona göre gelecekteki Türk ahlakının esasları da millet, vatan ve aile mefkûreleriyle beraber demokrasi ve feminizmdir. (Gökalp 1976:164) Türk ailesini de ataerkil değil, babanın zevcesi ve çocukları üzerinde yalnız demokratik bir velayeti olan pederi aile olarak tanımlar. (Gökalp 1976:156)

İncelenen mektuplar vasıtasıyla Ziya Gökalp, eşine ve kızlarına mefkûresinin birer yansıması olan değerleri büyük bir çoğunlukla aile, aile birliği, aile içinde bireylerin birbirlerine saygı, sevgi göstermeleri ve değer vermelerinin önemini; iyi, doğru, saygın, iradeli, her bakımdan sağlıklı birer birey olmalarının gerekliliğini ve yollarını bir babanın nasihatleri olarak aktarır. Bu mektuplar özel mektuplar olduğu için aile kavramını, aile ile ilgili duyguları, aile sorunlarını ve çözümlerini içermesi doğaldır.

Ziya Gökalp, daha önce de ifade ettiği gibi hayat görüşünü, felsefesini uzakta, sürgünde bir babanın, bir düşünürün endişe ve sorumluluğu ile mektuplarına aktarmıştır. 23 Ağustos 1920'de eşi Vecihe Hanım'a yazdığı mektubunda da "Mektuplarım birer ilmi makale gibi oluyor." der. (Tansel 1989a: 416)

İdealist bir babanın yüksek sorumluluk duygusuyla bu mektuplarında, bir taraftan çaresiz ve kederli bir ruh hali içerisinde, yalnız bıraktığı eşine, kızlarına bu duygularını unutturmaya çalışırken bir taraftan da onlara iyi, değerli insan olmaları yolunda doğruluğu iyiliği, sevgiyi, saygıyı, sabırlı ve ahlaklı olmayı; cesaret ve vazife şuuruna sahip olmayı telkin eder.

Ziya Gökalp'ın iyi, mutlu, huzurlu insan yetiştirmede asıl gayesi "iyi millet" yaratmaktır. Mektuplarını birer eğitim aracı olarak kullanırken bu eğitimin verileceği mektebi de aile olarak görür.

Vecihe Hanım'a yazdığı başka bir mektupta "İnsan tek başına doğru düşünemez, doğru duyamaz. Ferdin şahsiyetini yaratan içinde yaşadığı cemiyettir. Cemiyetin en samimisi, en sevimlisi aile değil midir? İnsan ilk içtimai terbiyeyi aile mektebinde aldığı

gibi bütün hayatında huzuru, saadeti aile ocağında bulmuyor mu?”, der. (Tansel 1989_a:524) Hatta ona göre hakiki hürriyetin, hakiki saadetin yaşandığı yer de ailedir.

Ziya Gökalp aileyi zaman zaman bir kavram olarak ele alırken mektuplarında ailenin işlevleri ile ilgili tanımları da görülür.

“Aile cemiyetlerin en küçüğü, fakat en canlısıdır. Aile cemiyetin, milli cemiyetin temelidir. Aile ne kadar kuvvetli olursa, millet de o kadar kudretli olur. Aileyi kadın yapar o halde millet de kadının eseri demektir.” Bizde kadınlar iyi tahsil görmedikleri için, aile yükselmiyor. Aile yükselmeyince millet de geri kalıyor. O halde terakkinin başı kadın terbiyesidir; kızların iyi yetiştirilmesidir... Çünkü iyi kadın iyi aileyi vücûde getirir. İyi aileden de iyi bir millet doğar. Böylece, aileyi dünyada en tatlı hayatın yaşandığı, ayrılık, hicran ve hasretin; keder, hiddet, dargınlık, dedikodunun olmadığı yer”

(Tansel 1989_a:315, 388)

diye tanımlarken aile fertlerinin birbirlerine karşı büyük sorumlulukları olduğunu da hatırlatır.

Hemen her mektupta ailenin işlevi, gerekliliği, aile fertlerinin görevleri, zihinsel, duyuşsal ve kültürel donanımları ile ilgili aktarımları birlikte yer alır. Onun için aile bir eğitim yuvasıdır. Annelerin çocuk eğitiminde yeri çok büyüktür. Anneler “aile tarikatının şeyhleri”, çocuklar ise “müritleridir”. (Tansel 1989_a:384)

Büyük kızı Seniha'ya yazdığı bir mektubunda kadınların sahip olması gereken haklara da temas eder. “Ben kadınların istidatça erkelere müsavi olduğunu, hukukça da olması lazım geldiğini dilimin döndüğü kadar anlatmaya çalıştım.” (Tansel 1989_a:133 der.

Ziya Gökalp, ayrıca kadınların vazifesinin yalnız çocukları terbiye etmek değil, milleti terbiye etmek, erkekleri doğru yola sevk etmek olduğunu da söyler. Ona göre kadınlar, din, ahlak, ilim, edebiyat, felsefe, bedii sanatlar gibi hünerlere erkeklere “müsavi” belki “daha ziyade” sahip olmalı. Kadınlar, erkeklerin elinde bulunan meclis, “matbuat, hükümet gibi kuvvetlere katılabilse idi her işte şiddetten çok şefkat hâkim olurdu.” (Tansel 1989_a:322) düşüncesindedir.

Sadece mektuplarında değil şiirlerinde de bu düşüncelerini yansıtır. “Kadın” adlı şiirinde;

“Millet yalnız yapılmaz, bunu ancak dirlikte,

Kadın erkek, iki vicdan birleşerek yapacak.” (Tansel 1989_b:89:107)

derken, kadının meslek sahibi olmasının kendisi ve ailesi açısından ne kadar önemli olduğunu anlattığı “Meslek Kadını” başlığını taşıyan şiirinde de;

*... kadın insandır,
İnsanın en büyük hakkı irfardır.
Kadın çalışmazsa fikri yükselme
Kadın yükselmezse alçalır vatan,
Samimi olmaz onsuz bir irfan.”*

(Tansel 1989_b:115)

Pek çok mektubunda kızlarına eğitimlerini ihmal etmemeleri çeşitli kitaplar okumalarını telkin eder. Mektuplarında uzakta olmasına rağmen “kızlarına neleri öğrenmeleri, nelere önem verecekleri, bilgileri ve kitapları seçerken ölçülerinin ne olacağı konusunda yardımcı olmaya çalışır”. (Argunşah,1996:252)

Kadına verdiği bu değerler arasında ona yüklediği bir vazife de çocukların eğitimidir.

b. Kadın ve Çocuk Eğitimi

Çocuk ve Kadın eğitimi de Ziya Gökalp’ın mektuplarında birer değer olarak yerini bulur. Çünkü “Bir milletin istikbali çocuklarının tahsil ve terbiyesine tabidir.” (Tansel 1989_a: 275) Terbiyenin yaşı yoktur, terbiye beşikte başlar. Ancak çocuk tatlılıkla, sevgi ile yola getirilebilir. Sevgi ile yola getirilen çocuğu şımartmamak, korkutmamak da lazımdır. (Tansel 1989_a:275) Özellikle küçük kızı Türkan’ın eğitimini konu alan birkaç mektubunda farklı vesilelerle bunu tekrar eder.

Kızı Seniha’ya 12 Nisan 1920’de yazdığı mektubunda Türk çocuklarının o yıllarının zor olduğunu, tahsildeki mahrumluklarının terbiye sahasında telafi edileceğini söyler. “Çünkü geçirmekte olduğumuz buhranlar en kıymetli derslerden daha terbiyekârdır... Millete ait her şey -ister muzafferiyet, ister felaket olsun- fertleri terbiye eder. Yalnız bu terbiyelerden hakkıyla istifade edebilmek için, tahsil de lazımdır.” (Tansel 1989_a:275)

Bu mektup çocuk eğitimi konusunda yazılmış bir makale gibidir. Zaten Ziya Gökalp’ın mektuplarının hemen hepsi, hemen her satırı bir mektep gibidir ve bütünüyle çocuklarının eğitimi, eşinin de çocuklarının eğitime katkıda bulunabilmesi ile ilgili iletilerden ibarettir demek yanlış olmaz.

Ancak ailesinden, çocuklarından fikirlerini açacak, ruhlarını nurlandıracak bir sırada ayrı bulunmaktan, terbiye ve tahsillerine rehberlik edememekten ruhunun üzgün olduğunu söyler. (Tansel,1989_a:143)

Ziya Gökalp’ın terbiyeden, eğitimden maksadı milli fertler yetiştirmektir. “Her fert duyguları vasıtasıyla muayyen bir millete mensuptur. Millet de, o ferdin içinde yaşadığı ve terbiyesini aldığı cemiyetten ibarettir. Çünkü bu fert. İçinde yaşadığı cemiyetin bütün duygularını terbiye vasıtasıyla almış, tamamıyla ona benzemiştir. (Gökalp 1976:16) İşte Ziya Gökalp, burada bugünkü karşılığı ile “değerler eğitimi”nin ne olduğunu ve ne olması gerektiğinin programını çizmiştir.

Bir sohbetinde de eğitimin gayesinin gençleri milli ortama uygun yetiştirmek olduğunu söyler. Bir milletin kişilerinin böyle yetiştirilmesi halinde o milletin, uluslararası medeniyet ortamına en iyi şekilde uyum sağladığını belirtir. (Erişirgil 1984:123)

Çocuk eğitimi ile ilgili dikkat çekici bir iletisi de terbiye etmenin çocuğu yalnız kötü huylardan vaz geçirmek olmadığı, onu iyi huylara alıştırmamanın da lazımdır. Bir çocuğa terbiye etmek isteyen evvela çocuğa kendini sevdirmesi gerekir. Çocuk cezadan değil sevgiyi kaybetmekten korkmalı. Çocukların büyükleri yalnız sevmesi kâfi gelmez hürmet de etmesi lazımdır. Bunları sıraladıktan sonra Vecihe Hanım’dan Türkan’ı bu usullerle büyütmesini ister. (Tansel 1989_a:338)

İnsanı insan eden ilim ve ahlakıdır. Kadın eğitimi de mektuplarında geniş yer tutar. Kadınların iyi tahsil görmeleri aileyi ve milleti yükseltecektir. İyi millet ve iyi aile iyi kadınların eseridir.” (Tansel 1989_a:415)

Kadınların ruhen, zihnen ve bedenlen sağlıklı olmaları, çocuklarının yanında metanetli olmaları yolundaki iletileri de Vecihe Hanım'a yazdığı hemen her mektubunda yer alır.

c. Din

Ziya Gökalp'ın mektuplarında geniş bir yer tutan değerlerin başında inanç, Allah inancı gelir. Allah'a inanmanın, güvenmenin ne kadar önemli olduğunu, bunun iyi bir Müslüman olmanın gereği olduğunu, inanmanın insana şahsiyet kazandırdığını anlatır.

Gökalp'e göre değerler sıralamasında en üstte dini değerler gelir. Onu ahlaki değerler, bedii değerler, felsefi ve iktisadi değerler takip eder (Kılıç 2008:36)

O; İslam dinine diğer dinlerden farklı bakar. İslam dini çok üstün bir dindir. Kendine dâhil olan bütün milletleri cehaletten en üstün medeniyet seviyelerine çıkarır. İslamiyet'in sosyal bir din olduğunu, hem dünyaya hem ahirete hitap ettiğini söyler. (Kılıç 2008:40)

Ziya Gökalp, makalelerinde (1982:30) ve mektuplarında Allah'a karşı olan muhabbetimiz menfaat karşılığı olmamalı der... “Allah'ı güzeller güzeli olduğu için... iyiler iyisi olduğu için sevmeli... Ruhumuzun istediği bu güzellik güneşi Allah'tır... Allah, kendisini yalnız ihtiyaç demlerinde çağırınların sesini işitmez. O ister ki insanlar kendisini menfaatsiz, garazsız, ivazsız bir surette sevsinler.” (Tansel 1989_a:371)

Allah'ın mutlak adaletin sahibi ve zulme uğrayanların koruyucusu, ümitsizlerin ümidi ve yegâne yardımcısı olduğunu, Allah'ın adaletinden, şefkatinden, iyiliğinden hiçbir zaman ümidi kesmemek gerektiğini kızı Seniha'ya yazdığı bir mektubunda söyler. (Tansel 1989_a:517)

Ziya Gökalp, mektuplarında aile fertlerinin Allah'a olan inanç ve güvenlerini kuvvetlendirmeye çalışır. Allah âdildir... Allah sabırlıdır, Allah kindar değildir. Allah işlerin sonunu hayra çevirir. Allah sabırlıdır. İnsanların da sabırlı olmasını ister.

İşlerin sonunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini söylerken tevekkülün de iman gereği olduğu düşüncesindedir. Allah'ın adalet ve hürriyet için çalışanlara yardım ettiğini, Allah'ı hiçbir şey beklemeden sevmenin insanı şeytani felaketlerden kurtaracağını söyler. (Tansel 1989_a:366)

Tevekkül, ümit ve sabır bu mektuplardaki inanç değer aktarımının üçlüsü gibidir.

Tevekkül kalbi rahatlatır. “İnsan Allah'a tevekkül edince kalbi rahat olur, Başkaları insanı hiç bedbaht edemez.” (Tansel 1989_a:83)

Mektuplarının çoğunda Allah'tan umut kesilmemesini, daima ümitli olmak gerektiğini söylerken “Allah'ın adaletinden şüphe etmemeli... Onun kanunu insanları adalete, hürriyete, mükemmeliyete ulaştırmaktır... Allah sabırlıdır. İnsanların da sabırlı olmasını ister.” (Tansel 1989_a:310) telkinlerin mektuplarında yer yer tekrar eder.

Ziya Gökalp mektuplarındaki dine ait değer aktarımlarıyla diğerlerinde olduğu gibi bir değerler eğitimi vermeye çalışır.

Önder Göçgün'ün de dediği gibi o, “Varlığına ve birliğine gönülden inandığı Allah'ın Türk milletini koruyacağından” da emindir. (1992,164)

“Sevgili Zevcem” hitabıyla Vecihe Hanım’a yazdığı bir mektubunda bunun yansımaları görülür. “Mademki Allah vardır ‘ki varlığından asla şüphe yoktur’ ve mademki Allah’ın yanında canla başla çalışan Türk milletidir. Her halde Türk’ün tanrısı öz ilini esirgemeyecektir.” (Tansel 1989_a:321) Bundan dolayı Ziya Gökalp istikbalinden emindir, eşinin ve çocuklarının da bundan emin olmasını ister.

Sadece mektuplarında değil Tevhit, Türk’ün Tekbiri, İlâhi, Asker Duası isimli şiirlerinde de bu düşüncelerini yansıtır. (Tansel 1989_b: 55-58)

Ona göre “Bütün hayatlarında kuvvetli bir seciye gösteren insanlar, umumiyetle çocukluklarında dini terbiye alanlardır. Çocuklukta din terbiyesi almayanlar, ölüncüye kadar şahsiyetsiz kalmaya, iradesiz ve seciyesiz yaşamaya mahkûmdurlar. (Gökalp,1982:24)

Ziya Gökalp’ın mektuplarında ahlak, dinin meyvesi olarak görülürken, insanın ahlaklı olmasının da dindarlıkla mümkün olacağı iletilir. Her bilgili adamın ahlaklı olması lâzımdır.

Kızlarına 13 Kasım 1919’da yazdığı mektupta “Malumat, ilim felsefe hep ahlâk içindir. İlim ağacının yemişi ahlâktır... Din ağacının yemişi de ahlâktır. Babalarımız ve dedelerimiz hep dindarlıkları sayesinde ahlaklı bir hayat yaşamışlardır. Sizin de rehberiniz hem ahlaklı bir din hem de ahlaktı bir ilim olmalıdır. Yalnız dinin ve ilmin değil şiir, edebiyat gibi bedîî eserlerin de kıymetini ahlaki neticeleriyle ölçünüz.” (Tansel 1989_a:85) diye tembihte bulunur.

Ziya Gökalp’a göre, sadece tahsilin, terbiyenin gayesi değil, bu asırda vicdanların yegâne hâkimi de ahlaktır. Okunacak her kitaptan fikir yüksekliği beklemeli. Büyük adamların fikirleri de büyüktür. Daima yüksek ruhlu insanların eserleri okunmalı.

ç. Hürriyet ve Adalet

Ziya Gökalp, mektuplarında hürriyet ve adalet kavramlarını birbirinden ayırmaz. Hürriyeti adaletin bir gereği olarak ele alır. Biri olmadan diğeri gerçekleşemeyen değerlerdir.

Hürriyet kavramı, esarete bir düşünürün; Ziya Gökalp’ın bir mektubundaki, “İnsanîyet bu feci hayatta esaret zincirleri içinde yaşamak istemiyor. Hür yaratıldım, hür yaşayacağım (Tansel1989_a:534) sözü, Mehmet Akif Ersoy’un İstiklal Marşı’ndaki “Ben ezelden beridir hür yaşadım hür yaşarım. Hangi çılgın bana zincir vuracakmış, şaşarım.” mısralarına manzum olarak yansır. Başka bir mektubundaki “Milletlerin hakkı istiklal, fertlerin hakkı hürriyettir.” (Tansel 1989_a:577) cümlesi de “Hakkadır Hakk’a tapan milletimin istiklal” mısraı ile örtüşür. Bu benzerlik birinin diğeri etkisinde kaldığını değil, aynı devrin ortak heyecanlarının, ortak hassasiyetlerinin yani aynı duyuş tarzının ortak tezahürleridir.

Ziya Gökalp’a göre hakiki hürriyet, milletlerin istibdattan hürriyete geçmesidir... Ona göre “İstibdat buzdan bir dağdır. Hürriyet güneşidir; hakikat ateşidir. Bunlar o kocaman dağı pek kolay eritebilir. Bu gün bütün milletler hürriyet, müsavat, adalet istiyor... Hakiki ahlak, hakiki adalet bundan sonra hükümran olacak. İnsanlar hakiki saadeti bundan sonra tadacaklar.” (Tansel 1989_a:354-355)

Ziya Gökalp, Yine makale gibi bir mektubunda, hürriyetle ilgili değer aktarımlarında “müsavi hürriyet ve adalet” kavramlarını çok kullanır. “...benim gibi bir

ilim adamını esir edenler, elbette bu hareketin manasız hem de medeniyete mugayir olduğunu anlayacaklardır. Fikir sahasından başka hiçbir sahada yaşamamış bir adamdan ne sorabilirler? Düşündüklerini mi? Benim düşündüklerim bütün insanlar ve bütün milletler için müsâvi hürriyet ve adâlete doğru gidiyor. Bu hareketi hiçbir kuvvet durduramıyor. O halde, bu türlü düşünüşü de hiçbir kuvvet tevkif edemez. Bütün insanlar ve bütün milletler için *müsâvi hürriyet ve adalet* istemek bir mefkûredir. Bu mefkûre istikbâlin hâkimi olacaktır.” (Tansel 1989_a:385-386)

Düşünürlerin düşündüklerini hiçbir kudretin tevkif edemeyeceğini de söyler. Mektuplarında ekseriyetle birlikte kullandığı hakikatin, hürriyetin, adaletin kendi mantikî, ahlakî ve bediî dayanaklarının olduğuna inanır.

d. Sevgi

Ziya Gökalp mektuplarının hemen hepsinde sevginin değerine, gerekliliğine temas eder. Aile sevgisi, çocuk sevgisi, anne-baba sevgisi, Allah sevgisi, insan sevgisi, vatan sevgisi, millet sevgisi; bu sevgilerin gerekliliği, sonuçları, Limni ve Malta mektuplarında Ziya Gökalp'ın mefkûresinin yansımaları olarak yer alır.

Sevgi ile ilgili en güçlü, en yoğun iletisini “Ben yalnız sevmekten haz duyarım. Bütün mahlûkları severim. Tabiatı bediî bir zevk ile bütün insanları ahlâki bir sevgi ile ümmettaşlarımı dini bir sevgi ile meslektaşlarımı harsî bir sevgi ile severim. Ailemi ise sevgilerin hepsinden toplanmış bir sevgi demeti halinde, yani yuva sevgisiyle severim.” (Tanzel,1989:370) aktarımı ile verir.

Onun için aile sevgisi sevgilerin en tatlısı, en yükseği, en derinidir. (Tansel, 1989: 369) Aile saadetini duymayan bir adamın da hayatı sevmeyeceğini, kendisini hayata bağlayanın bu tatlı sevgiler olduğunu belirtir. (Tansel, 1989: 329)

İç dünyasının işleyişinde sevginin önemli bir yeri olduğu, sevgi duygusunun insanı ne kadar tamamladığı, ne kadar yücelttiği, değer aktarımları halinde mektuplarında yer alır. Sevginin hem insanı hem de dünyayı huzura kavuşturacağı, sevgi ile bütün kötülüklerin önüne geçilerek dünyayı bir cehennem olmaktan alıkoyacağı kanaatindedir.

Eşine ve kızlarına sevgisi, mektuplarındaki hitaplarında ve selam bölümlerinde en samimi bir şekilde yer alır. Mektupları, “Sevgili Zevcem-Sevgili Kızlarım-Sevgili Kızım-Mini Mini Türkan’ım, Sevgi Kızım.” diye başlar; “Allah’a ısmarladık, sevgili kızım. - Allah’a ısmarladık, sevgili zevcem. - Allah’a emanet olunuz, sevgili kızlarım.” diye biter.

Aile sevgisi yazara, uzakta bir babanın sorumluluğu ile aile fertlerinin birlik, beraberlik, sevgi, huzur, inanç konusundaki değer iletileriyle bir aile eğiticisi görevini yükler.

Sevginin ölçüsünü de yaşadıkları felaketlerle ilişkilendirir. “Ayrılık felaket ise aynı zamanda insana sevgisinin derecesini gösterdiği için, biraz faydalıdır. Doğrusu ben, aile sevgisinin bu derece şiddetli surette ruhumda hâkim olduğunu bilmiyordum.” (Tansel 1989_a:402) der.

Ziya Gökalp, vatan ve millet sevgisiyle ilgili iletilerinde sadece insanların sevmesinin yeterli olmayacağını bu kavramların da birbirlerini sevmesi gerektiğini söyler, önce fertler birbirini sevecek, milletler, medeniyetler, dinler de birbirini sevecek diye düşünür. (Tansel 1989_a:315)

Vatan sevgisi en yüce değerlerdendir ki Ziya Gökalp "İnsanın ve ailenin mutluluğunu milletin bahtiyar olmasına bağlar. Böylece milletin mukadderatıyla milleti sevenlerin mukadderatını bir görür. Bizim saadet ve felaketimiz, milletimizin saadet ve felaketine tabidir. Ne bir insan, ne bir aile tek başına mesut olamaz. Ferdin ve ailenin bahtiyarlığı, milletin bahtiyar olmasına bağlıdır.

e. Saygı

Saygı da Ziya Gökalp'ın mektuplarında aile ve aile bütünlüğü ile ilişkili olarak yer alır. Çocukların büyüklerine saygılı olmaları hem anneleri Vecihe Hanım'a hem de kardeşlerin birbirlerine göstermeleri gereken bir değer olarak yer alır. Mektuplarında daha çok kızlarına annelerine saygı telkinleri yer alır.

"Annenize itaat, hürmet ve muhabbette kusur etmeyiniz. Birbirinizi çok seviniz." (Tansel 1989_a:69)

"Validenize çok hürmet ve riayet ediniz... Kalbi müsterih olsun. (Tansel 1989_a:4)

Limni'den yazdığı ilk mektuplarında eşinin endişelenmesinden, kederlenmesinden endişelidir. Onu teselli edecek ise kızlarının tatlı sözleri itaat ve hürmetleri olacaktır. (Tansel.1989:5) onlara validelerine itaat ve hürmetten ayrılmamalarını tembih eder. (Tansel 1989_a:11)

Saygı ayrıca mektuplarında eşine ve kızlarına değer veren, yücelten ifadelerinde de karşımıza çıkar.

f. Mutluluk

Ziya Gökalp mutluluğu kalbin ferahlığı, rahatı olarak görür. Ancak mutluluk için maddi refahtan çok manevi servetlere ihtiyaç vardır. "...bir insan ruhunu yükselten din, ahlâk, ilim, edebiyat, felsefe gibi manevi kanatlardır. İnsan mesut olmak için maddi refahtan çok bu manevi servetlere muhtaçtır. İnsanı bir şahsiyet sahibi eden, ona şeref veren de bu meziyetlerdir.

Tutuklu olduğu süre yazdığı mektuplarda kendi sıkıntılarını ne olursa olsun hissettirmemeğe çalışarak onların bir nebze olsun mutlu olmalarına katkıda bulunmak ister. Onun tek arzusu vardır, o da milletiyle beraber ailesinin mesut olmasıdır. (Tansel 1989_a:62)

Aile içinde mutluluk, bireylerin birbirine sıkı sıkıya bağlı olmalarıyla mümkündür. Vecihe Hanım'a Polveristan'dan yazdığı bir mektubunda, İnsanın yemeğe, içmeğe, havaya, ziyaya ihtiyacı olduğu gibi meserrete, şetarete de ihtiyacı olduğunu, dâima meraklı, daima kederli yaşamılamayacağını söyler mutlu olmak için de Vecihe Hanım'a şöyle yol gösterir:

"Kendini düşünmeğe kaptırma! ...Çocuklarıyla ne kadar çok meşgul olsan, o kadar gönlün açılsın... Siz, orada birbirinize masal söyleyerek, tatlı günleri anarak konuşunuz. Siz, orada birbirinize masal söyleyerek, tatlı günleri anarak konuşunuz. Sen, kızlarına tatlı masallarla meserret ver; onlar da sana güzel şiirler, hikâyelerle şetaret versinler. Bu suretle tatlı geceler, tatlı sabah ve akşam içtimaları, Cuma birleşmeleri yapınız. Bu aile içtimalarında beni de hazır bilerek meserretinizi tamamlayınız." (Tansel 1989_a:81)

Ailedeki mutluluk insana aynı zamanda metanet verir. Vecihe Hanım'a yazdığı 15 Ocak 1920 tarihli mektubuna aktarır. “ Ne insan, ne bir aile tek başına mes’ud olamaz. Ferdin ve ailenin bahtiyarlığı, milletin bahtiyar olmasıyla kaimdir.” (Tansel 1989_a:147) sözleriyle mutluluğun tek başına bir kişinin yaşadığı duygu olmadığını, mutluluğun bütün milletle yaşanabilecek bir değer de olduğunu vurgular.

Ailesine kavuşmak, Ziya Gökalp için bir bayramdır. Hemen her mektubunda ailesinin mutluluğuna katkıda bulunacak iletiler yer alır.

g. İrade

Ziya Gökalp iradî insanın peşindedir. Bu değer din ve mefkûreden geldiğini söyler. “Dindar adamlar iradeli oldukları gibi mefkûreli insanlarda kuvvetli bir irade bulunur. Allah’a inanan, milletine güvenen bir adam imanlı, mefkûreli olduğu için kuvvetli bir iradeye malik demektir.” (Tansel 1989_a:212) Ona göre bu inanca sahip olanlar heyecanlarına, sinirlerine de hâkim olurlar. Eşinden ve kızlarından da bu iradeyi bekler. İnsanların iradesini kuvvetlendirecek olan ise zamandır. Aynı mektupta felaketli zamanların insan iradesini çelikleştirdiğini, bu iradeye sahip insanların da birer kahraman olduğunu söyler.

Felaket zamanlarının da insanları irade sahibi yaptığına inancını belirttiği bir başka mektubunda da iradeyi ruhun yiğitliği olarak görür. Ruhun yiğitliğinin de sabır ve metanetten ibarettir. (Tansel 1989_a:405)

4. Sonuç

Türk düşünce dünyasında, şiirleri, makaleler ve diğer eserleriyle de edebiyat dünyamızda önemli bir yere sahip olan Ziya Gökalp'ın mektupları diğer eserleri gibi evrensel değerler ve milli kültürümüz açısından büyük bir zenginlik taşımaktadır.

Ziya Gökalp'ın girişte de belirtildiği gibi Limni ve Malta'dan gönderdiği; kendi ifadesiyle birer makale hüviyetinde olan bu özel mektuplarının, hürriyeti elinden alınmış idealist bir babanın hem ideallerinden, yani mefkûresinden eşini, özellikle yetişmekte olan kızlarını mahrum bırakmamak hem de bir aile reisi olarak onların rahat ve huzurlu; inançlı, iradeli, saygılı, birbirini seven ve sayan insanlar olmaları yolunda iletilerinden ibarettir.

Kavramlar olan evrensel ve milli değerler insan yaşamına yön veren, insanı toplum içinde değerli kılan davranışlar halinde ortaya çıkar. Bu bakımdan son yıllarda değerler eğitimi öne çıkmış, eğitim programlarında yer almaya başlamıştır. Eğitim programlarımızın yenilenmesinde “değerler eğitimi” ayrı bir başlıkta yer alarak hem aynı adı taşıyan ünitelerde hem de diğer ünitelerin içeriklerinde insan yetiştirme probleminin temel ögesi olma durumuna yükseltilmiştir.

Ziya Gökalp'ın “ Ziya Gökalp I ve II”de yer alan şiir ve halk masalları ile hususi mektuplarının özellikle Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde kullanılarak milli ve evrensel değerlerin kazandırılması, bu metinlerin anlaşılır ve samimi üslubu ile daha kolay ve etkili olacaktır.

Kaynaklar

- Argunşah, Hülya. (1996) . “Ziya Gökalp’ın Limni ve Malta Mektuplarında Aile, Kadın ve Çocuk Eğitimi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 7.
- Erişirgil, Mehmet Emin. (1984) . *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Göçgün, Önder. (1982) . *Hususi Mektuplarına Göre Ziya Gökalp’ın Hayat Görüşü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Güngör, Erol. (1993) . *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kılıç, Ahmet Faruk. (2008) . *Ziya Gökalp’ın Din Sosyolojisi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Krech, David ve Richards Crutchfield. (1980) . *Sosyal Psikoloji*. (Çev. Erol Güngör) . İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. (1988) *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1989_a) *Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları*. Ankara: Türk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1989_b) *Ziya Gökalp Külliyyâtı-I Şiirler ve Halk Masalları*. Ankara: Türk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (2011) Ankara: Türk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ziya Gökalp, (1981) . *Makaleler V*. (haz. Rıza Kardaş) , Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Ziya Gökalp, (1982) . *Makaleler VII*. (haz. Abdalhalûk Çay) , Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*. (1976). (haz. Mehmet Kaplan) .İstanbul. Kültür Bakanlığı Yayınları.